

Zwoliński, Krzysztof

"Kampinoski Park Narodowy", t. III:
"Dzieje Puszczy Kampinoskiej i Okolic",
pod red. Piotra Matusaka, Izabelin 2005
: [recenzja]

Rocznik Mazowiecki 19, 312-314

2007

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

***Kampinoski Park Narodowy, t. III,
Dzieje Puszczy Kampinoskiej i Okolic,
część pierwsza s. 455, część druga s. 429,***

red. Piotr Matusak.

Wydawca: Kampinoski Park Narodowy, Izabelin 2005.

W 2005 r. nakładem Kampinoskiego Parku Narodowego wydana została monografia historyczna dziejów Puszczy Kampinoskiej i okolic, tom III, w dwóch częściach. Jest to praca zbiorowa pod redakcją naukową prof. dr. hab. Piotra Matusaka. Stanowi ona dalszy ciąg cyklu monografii Kampinoskiego Parku Narodowego (stąd tom III) zapoczątkowanego 2003 r. wydaniem tomu I pod tytułem: *Przyroda Kampinoskiego Parku Narodowego*, a w 2004 r. tomu II zatytułowanego *Spółczesność, przestrzeń, ekonomia*. Oba tomy są owocem prac zbiorowych wydanych pod redakcją naukową prof. dr. hab. Romana Andrzejewskiego.

Kampinoski Park Narodowy leży w centralnej części województwa mazowieckiego, jego wschodni skraj wtapia się w granice Warszawy. Jest to jedyny przypadek w Europie, kiedy puszcza przenika do stolicy kraju. Kampinos dla turystów to dżungla w samym sercu miasta.

W podziale administracyjnym Polski po 1999 r. Kampinoski Park Narodowy położony jest na terenie ośmiu gmin: Brochów, Czosnów, Izabelin, Kampinos, Leoncin, Leszno, Łomianki, Stare Babice, wchodzących w skład trzech powiatów – warszawskiego zachodniego, nowodworskiego i sochaczewskiego.

Obszar Kampinoskiego Parku Narodowego zajmuje powierzchnię 38 544 ha, a rozciągająca się wokół niego strefa ochronna zwana otuliną 37 756 ha. Po Biebrzańskim (59 223 ha) Kampinoski Park Narodowy jest największym parkiem narodowym w kraju. Pod względem kulturowym leży na obszarze historycznej dzielnicy Mazowsza. Jest też jednym z najstarszych polskich parków narodowych, a badania naukowe w Puszczy Kampinoskiej prowadzone są od stu lat. Dzieje Puszczy Kampinoskiej stanowią wieloraki spłot wydarzeń w dziedzinie zmian przyrodniczych, gospodarczych, narodowych, społecznych, oświatowych, demograficznych, urbanistycznych. To historia powstawania i rozwoju poszczególnych wsi, osad i miast. Historyczny obraz Puszczy Kampinoskiej zmieniał się wraz z upływem czasu i postępem cywilizacyjnym. Człowiek wydierał stopniowo puszczy coraz więcej lasu na rzecz pól uprawnych, łąk, pastwisk i placów pod budowę domostw.

Wydana monografia jest dziełem pionierskim, gdyż nie było dotąd całościowych prac omawiających dzieje tego ważnego i obfitującego w szczególne wydarzenia ośrodka kraju. Prace badawcze trwały pięć lat. Zaangażowano do nich specjalistów z różnych okresów historii Polski.

Całość pracy ujęta została w siedmiu rozdziałach. Pierwszy z nich, zatytułowany *Pradzieje Puszczy Kampinoskiej*, jest autorstwa zmarłego w 2006 roku Stefana Woydy. Opracowanie jest szkicem pradziejów puszczy i zestawieniem źródeł

będących podstawą rekonstrukcji jej najstarszych dziejów. Autor bazował na wykopaliskach prowadzonych na obszarze puszczy przez archeologów warszawskich, w tym także własnych. Zapoczątkowano je w latach dwudziestych i trzydziestych XX wieku. Odkryto wówczas groby z okresu od neolitu do brązu i stwierdzono wpływy rzymskie na tym terenie. Prace wykopaliskowe nasiliły się po II wojnie światowej. Do 1970 r. na tym terenie znanych było 156 stanowisk zawierających 170 punktów osadniczych. Badania powierzchniowe podjęte przez S. Woydę w latach siedemdziesiątych XX w. zaowocowały odkryciem 1108 stanowisk ukazujących ślady działalności człowieka od paleolitu po średniowiecze. Wiele z nich jest zróżnicowanych chronologicznie i kulturowo, zawierają łącznie 1692 punkty osadnicze.

Integralną część opracowania stanowią wykazy odkrytych na terenie Puszczy Kampinoskiej i jej obrzeżach śladów osadnictwa starożytnego, wczesnośredniowiecznego i średniowiecznego oraz alfabetyczny spis miejscowości, w których wystąpiły ślady osadnictwa od starożytności po średniowiecze, a także mapy ilustrujące ślady osadnictwa z poszczególnych epok.

Drugi rozdział pod tytułem *Puszcza Kampinoska w średniowieczu i na początku czasów nowożytnych (do 1526 r.)* opracował Kazimierz Pacuski. Omówione w nim zostały początki osadnictwa stałego wokół puszczy, przemiany XIV w. i nowa rola Warszawy, przemiany XV w., które doprowadziły do przejścia od puszczy książęcej do puszczy królewskiej. Jest tu wzmianka o pobycie w Wiskitkach w grudniu 1410 r. króla Władysława Jagiełły wracającego po bitwie pod Grunwaldem. Król zapewne uczestniczył tu w polowaniu na tury. Dalsze rozważania autora dają bardzo rozległe informacje o osadnictwie w dobrach rycerskich i ziemi sochaczewskiej w XIV i XV w. oraz o poszczególnych dobrach książęcych, takich jak Ślady, Wola, Strzyżew, Leszno, Kazuń, Cybulice, Czeczotki. Omówione jest osadnictwo szlacheckie na pograniczu Puszczy Kampinoskiej.

Puszcza Kampinoska w XVI–XVIII w. to tytuł trzeciego rozdziału, autorstwa Henryka Rutkowskiego, Dariusza Główka, Wiesława Majewskiego. Przedstawione w nim zostały dzieje osadnictwa związanego w różnym stopniu z Puszczą Kampinoską, zasięg omawianego terytorium wyznaczony od wschodu i północy przez Wisłę, a od zachodu przez Bzurę, podział administracyjny państwa na jednostki terytorialne z uwzględnieniem omawianego obszaru i kolejnych zmian zachodzących w tej dziedzinie.

Odnotowane zostały wszelkie działania wojenne toczone na tym terenie, poczynając od najazdu szwedzkiego w sierpniu 1655 r., po konfederatów barskich. Zwraca uwagę zamieszczony w formie aneksu spis miejscowości w układzie terytorialnym, które istniały około 1790 r. na opisywanym obszarze.

Batalie bitewne toczące się w Puszczy Kampinoskiej w okresie Insurekcji Kościuszkowskiej i wojen Napoleońskich bardzo szczegółowo opracowane zostały przez Tadeusza Rawskiego i Stanisława Herbata w rozdziale czwartym pod ogólnym tytułem *Puszcza Kampinoska na przelomie XVIII i XIX wieku*.

W rozdziale piątym – *Puszcza Kampinoska w XIX i na początku XX wieku* – Marian Chudzyński przedstawił rozwój osadnictwa i gospodarki rolnej, budowę pałaców i dworów oraz ich rolę w życiu społecznym, kulturowym, a także mili-

tarnym w okresie powstań narodowych. Dopelnieniem tych rozważań są zamieszczone zdjęcia. Dalej autor ukazał postawę społeczności puszczańskiej wobec ucisku narodowego w latach 1865–1904 oraz jej skład narodowościowy. Przedstawił zmiany w gospodarce rolnej w wyniku reformy uwłaszczeniowej z 1864 r., a także proces rozbudowy przemysłu cukrowniczego i zmiany wielkiej własności ziemskiej po powstaniu 1863 roku. Na tym tle scharakteryzowane zostały echa rewolucji 1905–1907 r. w tym okręgu.

W tomie III (część druga) zawarte są dwa rozdziały. W pierwszym, zatytułowanym *Puszcza Kampinoska w latach 1913–1939*, autorstwa Krzysztofa Zwolińskiego, przedstawiona została szeroka panorama wydarzeń Puszczy Kampinoskiej poczynając od przebiegu walk frontowych I wojny światowej, ze szczególnym uwzględnieniem odcinka frontu na Rawce i Bzurze. Obraz zniszczeń wojennych uzupełniają zamieszczone zdjęcia. Okupacja niemiecka, odzyskanie niepodległości Polski w listopadzie 1918 r., organizowanie się władz samorządowych, odbudowa życia gospodarczego, społecznego, oświatowego to główne ukazane problemy. Jest tu też szczegółowa charakterystyka wszystkich gmin puszczańskich oraz przejawy ich życia gospodarczego i społeczno-politycznego. Końcowe rozważania dotyczą dziejów samej puszczy w tym okresie i zabiegów zmierzających do ratowania jej unikalnych zasobów. Podkreślona została rola, zasługi naukowe i organizacyjne prof. Romana Kobendzy w doprowadzeniu do utworzenia w 1936 r. pierwszych rezerwatów na terenie Puszczy Kampinoskiej. Były to: Granica, Iłów, Zamczysko i Sieraków.

Ostatni rozdział, zatytułowany *Puszcza Kampinoska 1939–1945*, opracowany został przez Piotra Matusaka i Krzysztofa Zwolińskiego. Autorzy skupili się na ukazaniu społecznej atmosfery w regionie przed zbliżającym się wybuchem II wojny światowej oraz przedstawili szczegółowo przebieg bitwy nad Bzurą we wrześniu 1939 roku.

W sposób kompleksowy ukazane są losy mieszkańców regionu Puszczy Kampinoskiej w okresie okupacji hitlerowskiej, ich udział we wszelkich przejawach oporu i walki z okupantem ze szczególnym uwzględnieniem Powstania Warszawskiego. To tu przecież pod dowództwem Józefa Krzyczkowskiego („Szymona”) zorganizowany został VIII Rejon AK. Jego żołnierze stoczyli krwawe boje z wojskami hitlerowskimi w dniach Powstania Warszawskiego, a w sercu puszczy ogłoszona została wówczas Niepodległa Rzeczpospolita Kampinoska.

Należy nadmienić, że zapewne rozległa tematyka, liczny zespół autorski, a także zasobność zachowanych materiałów źródłowych zaważyły na tym, że praca jest nierówna w swojej treści. Jedne okresy są opracowane bardzo szczegółowo, inne mniej. Nie ustrzeżono się też od pewnych błędów, niedokładności i niedoróbek redakcyjnych.

Sumując możemy stwierdzić, że Czytelnik otrzymał bardzo cenne i pionierskie opracowanie historyczne. Przyczyni się ono niewątpliwie nie tylko do poznania dziejów Kampinoskiego Parku Narodowego, ale także do jego popularyzacji w szerokim odbiorze społecznym.